

Jókai Mór
A nagyenyedi két fűzfa
Elbeszélés

Felvinc és Enyed között egy kis bérci patak vágja keresztül az utat, melyen most tartós kőhíd van építve. A híd mellett kétfelől a patak oldalában emelkedik két roppant fűzfa, és ezen két fűzfának történelmi emléke van. Hét nemzedék látta azokat felnőni, s nemzedékről nemzedékre szállt a történet, s máig is úgy emlékeznek arra, mintha csak a mi életünkben történt volna...

...Éppen százötven esztendeje annak, hogy a kuruc-labanc¹ világ legszebb divatjában volt; ma a kuruc, holnap a labanc osztott törvényeket Enyednek; mikor az egyik kiment a város egyik végén, a másik bejött a másikon.

A jó enyediék váltig jobb szerették volna, ha e derék emberek, ahelyett, hogy őket látogatják, inkább egymást keresnék fel; de ezek bölcs urak voltak, és hallottak valamit azon stratégiai fogásokról, miszerint az ellenséget az által is meg lehet verni, ha a környéket élelmiszereiből kipusztítják. Ők ezt gyakorolták.

Mert míg a fejedelem rendes hadai, a fényes, hatalmas nemesi bandériumok,² a szép daliás, farkasbőr-kacagányos³ huszárok, a válogatott hajdúk, a veres és kék darabontok⁴ rendes csatákat harcoltak künn Magyarországon a birodalmi derékhadakkal, mik fényes, páncélos, tarajos lovasokból, hímezett bivalybőröket viselő dragonyosokból⁵ s célbalövő muskétásokból⁶ állottak; addig szanaszét az országban őgyelgő kalandornép csavargott alá s fel, szemre-főre egymáshoz annyira hasonlatos, hogy a jámbor felvidéki tót⁷ nem tudott köztük különbséget tenni: melyik a kuruc, melyik a labanc?

Nagyobbrészt olyan emberek voltak ezek, akiket magukat is elpusztított a háború, s a kétségbeesés, a nyomor és a bosszúvágy nem hagyott nekik más választást, mint kaszát, csákányt ragadni, s felcsapni kurucnak vagy labancnak, aszerint, hogy egyik vagy másik fél katonái pusztították-e el.

Ezek azután falkákban jártak városról városra, zsarolva, harácsolva, ahol engedékeny népre akadtak; gyűjtogatva, ahol megharagudtak, s szétszaladva, ahol megijedtek. Nem is igen nagy szenvedéllyel folytatták a harcot; a vesztes fél rendesen átállt a győzteshez, úgyhogy akadt ember, aki négyszer-ötször volt kuruc, s ugyanannyiszor labanc.

Ez a sűrű változandóság nagy akadályja lehetett a dicsőség utáni törekvésnek, mert ha valaki nagy hírt, nevet szerzett magának, mindig attól tarthatott, hogy ha holnap véletlenül egész serege áttér az ellenséghez, az valamennyinek megkegyelmez, csupán őt akasztja fel, mint akire legjobban feni a fogát.

Úgy segítettek azonban magukon, hogy neveiket rendesen megváltoztatták, ami a labancoknál fordult elő legsűrűbben, akik iparkodtak maguknak olyan neveket adni, amit a bolond kuruc ki ne tudjon mondani, hacsak ki nem töri bele a nyelvét, többnyire elrontott német szavakat, amiket ők maguk sem értettek.

A kuruc basák ellenben iparkodtak maguknak oláh⁸ neveket adni.

---

¹ A Rákóczi-szabadságharc (1703–11) idején a magyarság két pártra szakadt: a Magyarország függetlenségéért harcoló kurucokkal szemben álltak az osztrák császár uralmát támogató labancok.

² a főnemesek saját lovashadseregei

³ bal vállra vetve hordott köpenyféle

⁴ gyalogos katonák

⁵ lovas katona

⁶ puskás katona

⁷ szlovák

⁸ román

Ez időben tehát legkegyetlenebb veszedelme volt Enyednek és a körülötte fekvő városoknak egyfelől Balika, a kurucvezér, aki a Torda-hasadék egyik barlangjában lakott, melyet máig is Balika-várnak neveznek, és másfelől a Mezőségen tanyázó két labancfőnök, akik közül az egyiknek az a furcsa neve volt, hogy "Trajtzigfritzig!", a másik pedig ily regényesen hangzott: "Bórembukk!"

Amilyenek voltak választott neveik, olyanok voltak azoknak viselői is; részben ügyetlen, részben kegyetlen, félig tréfás, félig véres alakok, kikről éppen annyi nevetségeset regéltek, mint amennyi irtózatot, s neveikkel egyfelől a dajkák ijesztgették síró gyermekeiket, másfelől az enyedi diákok csúfolták egymást pajkosságból.

Ezek a diákok, ó, ezek a nagyenyedi diákok sajtószerű fiúk voltak.

Amint annyira vitte a kálvinista⁹ gyerek, hogy lúdtollból írótollat tudott faragni, telerakott az anyja pogácsával egy tarisznyát, az apja vett neki egypár felújított csizmát, azzal elvitte Enyedre, letette a kollégium udvarán, pofon ütötte, megáldotta s otthagya, rábízván, hogy legyen belőle pap, professzor, királybíró,¹⁰ főkapitány vagy tanácsúr. Azontúl nem is volt rá gondja többet. A fiú megnőtt, megszakállasodott, megtömték, meghizlalták étellel és tudománnyal, teljesen elzárták minden világi kísértésektől, gondot viseltek testére, lelkére, felnevelték hitben és egészségben, csináltak belőle papot, professzort, királybíró, főkapitányt vagy tanácsurat, amire esze és szerencséje volt, anélkül, hogy apja-anyja törte volna rajta a fejét; a kollégium volt nekik édesanyjuk.

Öt-hatszáz fogadott fia volt a tisztas asszonyságnak (mármint a kollégiumnak), s több százezer forintra menő jövedelme ennyi szép fiú felnevelésére; legtudósabb professzorai külföldi akadémiákról, világhírű könyvtára s mindenféle jótéteményei, mik egyfelől szorgalomra ösztönözték az ifjúságot, másfelől eleve hozzászoktatták ahhoz, hogy bármilyen szűken, de saját érdemük után tanultak megélni.

Ez idő szerint a nagyenyedi kollégium rektorprofesszora nagytiszteletű tudós Tordai Szabó Gerzson uram volt, a tudományok nagy művelője, rendkívül békeszerető férfiú és a jó erkölcsök fáradhatatlan oltalmazója.

Mert ha bevette magát iszonyú nagy könyvei közé, azokban annyira el tudott veszni, hogy gyakran kénytelen volt feleségétől megkérdezni, vajon ebédelt-e ő ma már, vagy sem? Tanítványai előtt pedig akként szólott, mint egy mindentudó bölcs. Csak a csendes, békességes tudományokat kedvelte, mint a csillagászat és mechanika, nem szerette pedig a történelmet, mint amely, az ő szavai szerint, nem tanít egyebet, mint azoknak neveit, akik emberek agyonverésében tüntették ki magukat, s hősi tetteit énekli bűnös, vérengző, kegyetlen embereknek, és hazudik végtelenül, ahelyett, hogy a jámborok, jótékony és bölcs elmék példájával javítaná a világot.

Annyira vitte pedig az ellenszenvét a derék úr a neki nem tetsző történelmi személyek ellen, hogy tanítványai lelki üdvére képes volt a történetet meghamisítani, ráparancsolván a történelem-professzorra, hogy Kleopátrát¹¹, Szemiramiszt¹² s más afféle szemtelen asszonyi személyeket úgy fesse le tanítványai előtt, mint rút, utálatos szörnyetegeket, akikre gondolni is irtózat.

És soha női alakra azoknak szemeiket nem volt szabad vetni, tánc, hegedűszó s más világi dolgok örökre száműzve voltak e körből; még a templomban is, nehogy a leányokra kacsintgathassanak, hátul valamennyi pad mögött volt a nagyobb diákok számára egy külön hely, ahol faragott fenyőszálakon ültek, hogy így fel ne érhessek fejükkel az előttük álló

⁹ református

¹⁰ a székely és az erdélyi szász közigazgatási kerületek magas rangú tisztviselője

¹¹ Egyiptom királynője az i.e. 1. században

¹² mitikus asszír–babiloni királynő

padok karzatát. Mert kösziklára épült elve volt a nagytiszteletű úrnak, hogy fiatalembernek addig, míg meg nem házasodhat, tehát míg iskoláit nem végezte el, és amíg nincs mit aprítania a tejbe, nem szükséges leányokat ismerni, és minden, ami addig történik, az nem vezet jóra.

Persze, hogy ez a legnépszerűtlenebb világnézet, amit csak a közjó kedvéért kimondani lehet, s hogy e nézetnek legkevesebb pártolója akadt maguk az érdekelt felek, a nagyenyedi diákok között, az magától értetődik. Az csak mégis lehetetlen, hogy az ember egyszer-másszor női alakot ne lásson, s tizennégyéves korától húszig az ember minden asszonyt szépnek talál.

Különösen nehezítette pedig Gerzson úrnak nevelési alapelvét azon körülmény, miszerint öneki is volt egy leánya, az az egy pedig olyan szép volt, hogyha az ember félesztendeig válogatott volna a városban, megint csak ő hozzá tért volna vissza. Valahány diák meglátta a leányt, az mind szerelmes lett bele; de hiába lett szerelmes, mert könnyebb egy elkárhozott léleknek az alvilágból visszaszökni, mint volt egy diáknak húsz lépésnyire jutni Klárikához – ahogy a szép leányt nevezték.

Gerzson úrnak emeletes háza lévén a kollégium tövében, ő maga a földszinten lakott, leánya pedig az emeleten, és a lépcső rácsos ajtóval volt elzárva; tehát még csak az sem történhetett meg, hogy valami ifjú ember a professzor urat keresve tévedjen Klárika elé; aki elé különben is hiába tévedt volna, mert a jó leányka oly istenfélő és diákfélő elvekben nevelkedett, hogy bizonyosan elszaladt volna előle.

Nem is volt pedig minden bolond embernek bejárata a tudós professzor úrhoz, hanem kipróbált egyéniségeknek megnyitotta háza ajtaját.

Ilyen két kipróbált egyéniség volt: humanissime¹³ Zetelaky József és humanissime Karassiy Áron.

Az első szép, ártatlan, leányarcú, tizenhét éves ifjú, Gerzson úr különös kegyence, akiről azt hitte, hogy lelkét sokkal inkább bezárta a tudományok könyvei közé, mintha tömlöcbe vagy tartósítószerbe volna téve, örökké a legjobb tanuló volt, mindenféle verseket írt akármely témáról, neki mindegy volt: hexameter, pentameter, vagy bármilyen klasszikus versmérték; magától értetődik, hogy ezek között szerelmes vers nem találtatott, hanem a télről, tavaszról, aratásról, villámlásról és tengeri zivatarról s más efféle erényes tárgyról; emellett görögül, latinul, zsidóul és franciául folyamatosan beszélt, a csillagokat az égen s a virágokat a földön egyenként ismerte, kémiai és fizikai kísérleteknél ő volt Gerzson úr segédje, s emellett oly jámbor érzelmű ifjú ember volt, hogy mikor a mitológiából egy olyan istenasszonyból kellett felelnie, aki kevés öltözetet szokott magán hordani, elpirult és lesütötte a szemét.

A másik humanissime, Karassiy egy kissé nehézfejű ember volt, hat éve egyházi pályára készülő diák, igen hallgatólag és csendesvérű ifjú, akit azért kedvelt Gerzson úr, mert soha semmi ivásnál, verekedésnél az ő neve elő nem fordult, amiből nagy baj lett volna, ha előfordul, mert a humanissime oly karokkal és vállakkal volt megáldva a természettől, hogy ha azokat mások vesztére mozgásba akarta volna hozni, azok sokat beszélhettek volna róla. Ő azonban rettentő erejét csupán a fűrész-faragás békés mesterségeiben fárasztotta, készítve mindenféle fizikai eszközöket a tanár úr számára, s csupán olyankor adta tanújelét karjai egyéb mozgásának, midőn a nagy vakáció alatt az ifjúság a nagyteremben mitológiai drámai előadásokat tartott – természetesen férfiszemélyzettel, férfihallgatóság előtt, amikor Karassiy játszotta Herkulest,¹⁴ Zetelaky pedig Dejanirát,¹⁵ amikor Józsefről senki sem mondta volna,

¹³ A kollégiumi diákok megszólítása, szó szerint: „legemberségesebb”, illetve: „a humán tudományokban leginkább járatos”.

¹⁴ Héraklész a görög mitológia nagy erejű hőse.

hogy nem valósággal leány, Áront pedig csupa gyönyörűség volt nézni a kentaurokkal¹⁶ való harcban, hogy vert egymaga harminc pogány félistent a földhöz.

Éppen a közvizsgálatok közelegtek, nagytiszteletű Tordai Szabó Gerzson uram rettenetesen készült természettani mutatóanyagaira: mint lesz a vízből levegő? mint ragad össze a kiszivattyúzott két félgolyó a levegőnyomástól? hogy lehet a levegőt meggyújtani? s a villanygép alatt papíremlékeket táncoltatni? amik akkor még mind csodaszámbe mentek. Evégett átadta a fizikaszertár kulcsait kiválasztottjainak, hogy ott működjenek nagy szorgalommal, és tapasztalta is, hogy a két jeles ifjú már korán reggel ott van a szertárban, s csak késő este választja el őket onnan. Dicséretes, szorgalmas ifjak, mondta Gerzson úr, vegyetek róluk példát ti többiek, istentelen, hivalkodó, csizmakoptató korhelyek, hogy legyetek olyanok, mint ők.

Lássuk tehát, mit művelnek az ifjaink ott a fizikaszertárban? Ennek a szertárnak van egy elsötétíthető ablaka, optikai kísérletek számára, és ez az ablak éppen a nagytiszteletű úr udvarára nyílik; a mi két szorgalmas ifjúnk nagy figyelemmel áll az ablak előtt, s éppen egy roppant kerek látcsövet támasztva az ablak gömbölyű nyílásába, azon keresztül néz valamit. Tán csillagot vizsgálnak? Igen, de akkor nem lefelé irányítanák a látcsövet... Most éppen József néz bele nagy áhítatosan... „Ó, Istenem, milyen gyönyörű” – sóhajt, nem bírva magával... Talán mégis csillag?... – Most éppen egy rózsát szakít le, be szeretnék én az a rózsá lenni!” De ez már mégsem csillag!

A mi derék ifjaink azzal az ürüggyel, hogy csillagokat vizsgálnak, naphosszat azzal foglalatoskodnak, hogy a szép Klárikát nézik távcsöveken keresztül; amíg Gerzson úr azt hiszi, hogy szemeiket az ég csodáin fárasztják, ők azzal mulatják magukat, hogy a kedves leánykát mindenüvé távcsővel kísérik, kertbe, szobába, konyhába, és benne gyönyörködnek.

A jó Áronra nézve csak tréfa volt ez a mulatság, de József egészen odalett belé; nem bírt megválni a látcsőtől, s ha sokáig nem láthatta a leányt, nem evett, nem aludt, nem volt kedve semmihez, csak sóhajtozott és mindent elfelejtett, amit olvasott, sőt Gerzson úr nagy megütközésére még az ő felolvasásaira sem figyelt, akkor is a kis rózsálgasos kerten járt az esze és a szép leánykán, aki a kinyílt rózsaleveleket kicsi kötényébe szedi picit, fehér kezeivel.

A kísérleteknél is egyik ügyetlenséget a másikkal tetézte; tört, zúzott, ami a kezébe akadt, a foszforral való kísérletekhez oxigén helyett hidrogént adott: majd meglőtte vele az egész osztályt.

Gerzson úr el nem tudta gondolni, mi lelhetett a fiút? Kutatott, fürkészett – nem talált semmit; mire ő a hosszú folyosón végigkopogott, akkorra a szertárban minden ismét a maga helyén volt, a teleszkópok ég felé fordítva, s munkában a lombikok és légszivattyúk.

József pedig folyvást növekedni érezte szíve fájdalmait; a csalóka távcső oly közel hozta olykor az imádott leánykát, hogy ámulatában kezeit nyújtotta ki utána, s csak akkor ijedt meg, mikor körmeit az ablakba megütötte, amin Áron kétakkorát nevetett.

E kínjai közepett annyira vitte a gonosz kísértő a jámbor ifjút, hogy egy délután leült az asztalhoz s ijedség kimondani, szerelmes verset írt! A vers tele volt minden széppel, ami a nap alatt terem. Midőn felolvasta Áronnak, ez megesküdött, hogy soha életében szebb versnek még csak hírét sem hallotta.

Egy este a holdvilágban báméskodva könyökölt a két ifjú a szertár ablakában, s beszélgetett egymás között:

– Ha Klárka ezt a verset elolvashatná! – mondta Áron.

– Hm! – felelte rá József. (Nem volt ez akkor olyan könnyű, mert nem volt még hét divatlap,¹⁷ ahol az ember kinyomtathatta volna.)

¹⁵ Déianeira Héraklész felesége volt, akaratlanul vesztét okozta.

¹⁶ Félig ember-, félig lótestű mitológiai lények.

– Már ha én neked volnék, csak a kezébe juttatnám.
 – De hogyan?
 – Ledobnám innen a kertbe.
 – Le ám, de hátha a szél félreviszi s az udvarra esik, s a nagytiszteletű úr kapja meg?
 Most Áronon volt a sor azt mondani, hogy "hm".
 – Úgy kellene azt – szólt sóhajtva József – szépen összehajtogatva elrejtteni a nyíló rózsák közé, hogy amint korán reggel kijön a rózsaleveleket megszedni, egyedül ő lelje meg és olvassa el.
 – Hát hiszen az könnyű – felelt Áron. – Innen az ablakból le lehet ereszkedni egy kötél a kert faláig, onnan könnyű beugrani az ásott földbe, visszafelé aztán fel lehet kapaszkodni a bodzafán s a kötél megint feljönni.
 – Mit gondolsz? – szörnyedt el József, – én bocsátkozzam le kötél a kollégium ablakából? Én másszam át idegen kerítésen éjszaka?..
 Áron maga is megijedt e szóra.
 – Hisz én nem mondtam, hogy te cselekedd azt, én csak azt mondtam, hogy könnyű volna megtenni..
 József elhallgatott egy ideig.
 Egyszer csak megszólalt.
 – Nem tudsz itt valahol egy hosszú kötelet?
 – Tudok biz én, a régi csengettyűkötél itt van a padláson.
 – Hozd elő.
 Áron elment a kötélért, egy botból nyeret csinált a végén, melybe Józsefet beleültette, s a kötelet az ablak keresztfája köré csavarva, izmos tenyereivel belekapaszkodva, szép csendesen lebocsátotta Józsefet a kőfalig, ki egy percig sem látszott azon aggódni, hogy ha társa kezéből kicsúszik a köté, ő rögtön nyakát szegheti; ha volt, amitől rettegett, ez azon egy dolog lehetett, hogy ha meg találja valaki látni.
 Senki sem látta meg. Átmászhatott a falon, elrejtette a verset a rózsák közé, s Áron markában újra felemelkedett a kötél a szertár ablakáig szerencsésen; a két ifjú csak akkor bámult el egymáson, hogy milyen bolondot cselekedtek?
 Másnap nem is mertek egymásra nézni, annál kevésbé a látcsőbe. Mint aki valamely nagy gonosz, gyilkos dolgot követett el, még a bűnös helyet is félve kerülték, s dobogó szívvel hallották reggel a nagytiszteletű úr csizmáit a folyosón végigkopogni.
 Belépett. Sem József, sem Áron nem mert rá felpillantani, azt hitte mindegyik, hogy az orrukról le fogja olvasni az éjszakai merényletet.
 – Jöjjön egy szóra félre, humanissime.
 Zetelaky inkább halott volt, mint élő. A világért rá nem nézett volna a tanárra, ki kegyetlen hallgatással tekintett rajta hosszasan végig.
 – Csak azt akartam mondani, humanissime – szólt végre száraz hangon –, hogyha máskor verset akar hozni, ne a kerítésen jöjjön be vele, hanem az ajtón, mert mind összegázolta a tulipán-ágyakat. Különbem nem rossz vers, amit írt, csakhogy egy helyen sántít a versláb.
 S ezzel markába nyomta a kérdéses verset. József nem bánta volna, ha e percben a kollégium vele együtt elsüllyed.
 Klárrika megtalálta ugyan a kérdéses helyen a verset, de mint afféle jól nevelt leány, első kötelességének tartotta az apjának beárulni, egyúttal az elgázolt tulipán-ágyakért is panaszt téve. Az öregúr rögtön ráismert az írásra, s vége volt előtte József turpisságának. Többé sem kísérleteket nem bízott rá, sem a fizikaszertárba nem küldte dolgozni.

---

¹⁷ Jókai korában a divatlapok egyben szépirodalmi folyóiratok is voltak, de a történet korában még egyáltalán nem voltak ilyen lapok.

Ezenközben hol egyszer, hol másszor megtörtént, hogy a tanulóifjúság nem csupán azon dolgokról hallott, amik könyvekben vannak megírva, hanem hírt vett gyakorta az országban szerteszét történő eseményekről is, s éppen nem igyekezett elrejtegetni rokon- és ellenszenvet, miket a kuruc-labanc világban vagy egy, vagy más irányban érzett, sőt néha leckék kezdete előtt, mikor két-háromszáz tanuló össze volt egy teremben gyülekezve, lehetett olyan forma hajlandóságokat is tapasztalni, mintha e tisztes testület, ha birokra kerülne a dolog, aligha lenne tétlen nézője a mulatságnak.

Erre ugyan nemsokára kívánt alkalom is kínálkozott; egy napon Trajtzigfritz és Bórembukk uraim ő kegyelmességeik beüzentek a városba, hogy nekik száz darab vágómarhát, ötven mázsa szalonnát, ezer kenyeret és tizenkét fazék túrót azonnal helybe küldjenek, borról sem feledkezvén meg, amely ne legyen több, mint kétszáz akó¹⁸.

A jó nagyenyediek már ekkor annyira meg voltak fogvatkozva élelmiszerekben, hogy csak végső megszorítás mellett bírták összerakni a kívánt mennyiséget, s midőn mindazt szekerekre rakták, megtudja a dolgot Balika, előjön a maga lyukából, s elveszi tőlük az egész szállítmányt, és elviszi Torda hasadékába.

A jó enyediek mit csináljanak most? Mondhatták ők Trajtzigfritznek, hogy Balika elvitte az enni-innivalót, menjen utána és vegye el tőle, a labancvezér haragra gerjedten felültette a maga hadait és megesküdt, hogy porrá égeti Enyedet, s bor helyett a vérét issza meg az egész lakosságnak.

A szegény nép nagyon megijedt e kegyetlen fenyegetőzésre; de eleget tenni a legjobb akarat mellett sem lehetett. Trajtzigfritz és csordája pedig már Marosújvár körül járt, s ahogy a közbeeső falukkal bánt, abból Enyed is elgondolhatta, mi vár rá.

Ilyen ínséges eset megszokott állapot volt már Enyeden, a lakosság a labancok jöttének hírére hirtelen elhagyta házait, ami féltlenivalója volt, azt elásta a pincékbe, a földbe, az asszonyokat, gyermekeket, öregeket felküldték a hegyekbe az erdők közé, a hajadon leányokat begyűjtötték a református templomba, maguk a fegyverfogható férfiak pedig helyet foglaltak ugyanott a templom udvarán, mely, amint most is látszik, erős, magas kőfallal volt bekerítve, s többrendbeli bástyatoronnyal ellátva, mely tornyokat a helybeli céhek¹⁹ építették: egyet a becsületes csizmadia céh, mást a becsületes takács²⁰ céh, külön egyet a szűrszabó céh, együtt a tímár²¹ és varga²² céh egy negyediket, ötödiket a gombkötők²³ és aranyművesek, hatodik volt a kovácsok és lakatosoké. Itt tartattak a céhládák²⁴, s nagy veszedelem idején ide gyűltek a céhbéli mesterek legényeikkel együtt, s ők képezték az Isten várának őrségét.

Átellenben állt a kollégium, roppant háromemeletes négyszárnyú épület, melyben hétszáz diák tanyázott, egy egész hadsereg, ha arra került a sor.

Amint a városon szétfutó hír eljutott a kollégiumba is, lángot vetett a diákok szívében az ifjúi vér: – „Nem hagyjuk magunkat, nem hagyjuk a várost!” – szóltak lelkesülten, s másnap reggel a kémia leckén azt vette észre nagytiszteletű Szabó Gerzson uram, hogy tanítványai kardokkal és kopjákkal felfegyverkezve jelennek meg a hallgatóteremben, s hallani sem akarnak egyébről, mint hogy őket professzoraik a labancok ellen vezessék.

No, ez szép kívánság volt nagytiszteletű Szabó Gerzson úrtól, hogy ő valakit a háborúba vezessen!

---

¹⁸ Egy akó körülbelül 500 liter.

¹⁹ Azonos foglalkozású mesteremberek szervezete.

²⁰ szövő

²¹ nyersbőrt feldolgozó iparos

²² cipész

²³ A ruhákat díszítő zsinórozás illetve gombok készítői.

²⁴ A céhek vagyonát és iratait őrző ládák.

– Megbódultatok-e, dilectissimi²⁵? – szólt elszörnyedve a jó úr – menjetek, józanodjatok ki! Hát Ajáx vagyok-e én, avagy a megveszett Achilles,²⁶ hogy engem harcba akarjatok vinni? Avagy műrmidonokat²⁷ neveltem-e én belőletek, hogy ily vérengző gondolatokat tápláltok magatokban? Kiknek kezeiben könyv forgott, most kezeitekben dárda forog? Kik csak énekelni tanultatok, ím harci ordításra ferdítitek ajkaitokat? Azért ruháztam én reátok annyi bölcsességet és tudományt, hogy bitangul elhulljatok barbár ellenség csapásai alatt, mint bármely tudatlan katona, aki azért született, hogy meghaljon?

E beszéd közben észrevette Gerzson úr, hogy még Zetelaky is valami kardot takargat a köpenye alá, s iszonyúan ráförmedt:

– Még kend is fegyvert visel, kend? (Mikor valakit „kend”-nek nevezett, már akkor nagyon haragudott.) Felbomlott a világ tisztos rendje! Hát volt rá eset valaha, hogy költők, a múzsák választottai, a szent berkek lakói fegyvert emelgettek volna kezeikben? – No, szóljon kend! Kend nagy történész, mondjon nekem erre esetet, ha tud.

A faggatott diák végre megszólalt:

– Igenis, volt rá eset: mikor Pán²⁸ tanítványai botra kaptak a Helikont²⁹ pusztító gallok ellen, s agyonverték őket.

Gerzson úr hátrakapta a fejét e szóra, mert meg volt neki feelve. Ez még dühösebbé tette.

– És ha én megtiltom tinektek, hogy fegyvert merjetek fogni, midőn a nemes város békés alkudozásokkal törekszik a veszedelmet elhárítani magáról! Kendnek pedig, humanissime Zetelaky, annyit mondok, hogy nem szükség minden kérdésre felelni. – Most pedig parancsolom tinektek, hogy e percben lerakjatok minden fegyvert kezeitekből, és aki ellenkezőleg cselekszik, az e pillanatban kitiltatik e kollégium küszöbéről, és soha annak ez életben tagja többé nem lesz! ... Clarissimi domini,³⁰ jurátusok,³¹ húzassák meg a repedt harangot!

Ezt a repedt harangot olyankor volt szokás meghúzatni, midőn valaki a kollégiumból ünnepélyesen kitiltatott.

A rektor szavait mély csend követte, melyet csak a repedt harang recsegő kongása szaggatott félbe. Az ifjak, kik képesek lettek volna náluknál hatszorta nagyobb sereggel megküzdeni, professzoruk szavára megjuhászodva rakták le fegyvereiket mind; a repedt harang elhallgatott, a diákok helyeikre ültek, elővették könyveiket, a nagytiszteletű úr pedig vette kézikönyvét és előadást tartott, mintha semmi sem történt volna, míg ki nem csengettek az óráról; akkor elbocsátotta tanítványait, az elszedett kardokat és dárdákat pedig szekerre rakatta, s elzáratta a templom alatti boltozatba, hogy még csak hozzájuk se lehessen férni.

Éjszaka azonban a diákok magukhoz térve az ijedségből, melyet a rektor szavai okoztak bennük, újra összebeszéltek, s miután fegyvereiket elszedték, másnap korán reggel, amint a kapukat megnyitották, kimentek a Maros partjára, ott jó friss fűzfákat találván, azokról vágott magának ki-ki egy husángot, s azokat a köpeny alá rejtve, észrevétlenül beszállították a kollégiumba, és elrejtették a faraktárba szépen. Gondolták, hogy ez is jó fegyver, ha jó ember fogja a végét.

²⁵ Latin: „legszeretettebbjeim”, illetve: „akiket legjobban becsülök”

²⁶ Aiász és Akhilleusz félelmetes híru görög hősök voltak, Homérosz írt róluk Íliász című művében.

²⁷ A műrmidonok Akhilleusz népe, harciasságban követték vezérük példáját.

²⁸ A zene és a költészet félig ember, félig kecske formájú görög istene.

²⁹ A művészetek isteneinek szentelt hegy az ókori Görögországban.

³⁰ Latin: „legfényesebb uraim” vagy „leg híresebb uraim”

³¹ joghallgatók

Még aznap délben megjelent a város alatt Trajtzigfritzig háromezer főre menő labanc népével; a nemes város a főbíró, a kollégiumi testület a nagy tiszteletű rektor professzort választotta ki, hogy követségbe menjenek eléje.

Trajtzigfritzig lóháton ülve fogadta a küldöttséget; a többi sereg mind gyalog járt, kivéve három faágyút, melyeket bivalyok vontattak. Nagyon gyanús kérdés volt azonban, ha vajjon el lehet-e ezen ágyúkat sütni anélkül, hogy az ember a körülállók életét veszélyeztesse? Még egy negyedik ágyújuk is volt rézből, melyet valamely csata alkalmával valamelyik fél beszegezett és otthagyt, ők pedig kifúrták a szeget onnan, úgyhogy most, ha elsütötték az ágyút, a gyújtólyukon jött ki mind a töltés, a golyó pedig bennmaradt.

Maga a had gyönyörű népség volt; igazán ráillett a válogatott cím, mert az ország minden népeiből volt az összeválogatva; magyar, oláh, belga, rabló, rác³² és oláh cigány egy csoportban, egyik mezítláb és sisak a fején, a másik a szűrén át kötötte a kardot, némelyik nagy puskát cipelt, melynek nem volt már sem kulcsa, sem kereke, s mind valamennyi nyírott bajusszal volt, hogy összekeveredés esetén mégis csak megkülönböztethessék egymást a hasonló elemekből szerkesztett kurucoktól, kik hosszú haját s fülig kent bajuszt viseltek. A legnagyobb rész bocskorban járt, csupán azoknak jutott saru, akik valamely tisztségben voltak, azokra sarkantyú is volt ütve jobbra, de minthogy lovuk nem volt, az a sarkantyú nem szolgált egyébre, minthogy legyen nekik miben elesni, ha futni akarnak.

Ilyen hadseregnek volt vezére Trajtzigfritzig; de nagyon csalatkozna, aki azt hinné, hogy ő is hasonló volt rongyos seregéhez; lova legszebb angol mén volt, ő maga ezüstcsillagos, láncszemből font páncélinget viselt aransujtásos, meggyszín bársonydolmány felett, homlokát kecsgehátú rézsisak borította, s páncélpikkelyes kesztyűkbe dugott kezeit széles, egyenes kardja markolatán nyugtatta.

Széles, tunya képéből s nemtelen vonásaiból ugyan kirítt, hogy e pompához sem születése, sem érdemei nem juttatták; s ahány ruhadarab volt rajta, azon mind más név kezdőbetűi voltak hímezve; de ő azért elég méltóságot tulajdonított magának, ha lovon ült, ahhoz, hogy a gyalog járókkal lenézően beszéljen.

Alvezére, Bórembukk, egy tagbaszakadt mészároslegény volt, szőrtelen csontos pofával; ki egész ellenkezőleg különösen nagy gondot látszott arra fordítani, hogy minél piszkosabb lehessen. Bőrködmöne csillogott a szennytől, s orcája bátran dicsekedhetett vele, hogy záporosón kívül más vizet sohasem érzett.

Minden fegyvere egy hatalmas bárdból állott, mellyel egy csapásra le bírta fél kézzel ütni a tulkot.

Ez érdemes férfiak elé járult a két tagból álló küldöttség nagy tisztelettel és kalaplevéve, s nagyobb megtiszteltetés okáért Gerzson úr egy igen szép latin beszédet tartott a két vezér előtt.

Trajtzigfritzig Bórembukkra nézett, ez viszont őreá; egyikük sem tudott egy szót is latinul, hanem azért mégis úgy tettek, mintha mindent értenének.

– Értettem jól, amit kend mondott – szólta a vezér, amint észrevette, hogy Gerzson nem fog már többet beszélni, s leereszkedően vállára veregetett. – Kinek híjják kendet?

– Én vagyok Tordai Szabó Gerzson, a nagytiszteletű kollégium rektor professzora, társam ő kegyelme pedig nemzeti Tóth János uram, a nemes város főbírája.

– Hát a csizmadia céhmester hol maradt?

– Az nem látta célirányosnak közénk elegyedni.

---

³² szerb

– No, pedig annak is itt kellene lenni, mert háromezer csizmára van szüksége a seregnek, aminek három nap alatt elő kell teremődni, különben esküszöm ősi kardomra (valahol lopta azt a kardot), hogy minden csizmadiát eltörlök a föld színéről!

Ennél merészebb fogadást, úgy hiszem, senki sem tett még.

Gerzson úr meghajtott a fejét, s most a főbíró szólalt meg magyarul:

– Majd tudtára adjuk a becsületes céhmesternek akaratodat, méltóságos úr, és ő minden lehetségest el fog követni; kérünk azonban az egész város nevében, hogy érdemes hadaiddal légy kegyes a városon kívül maradni, mert mi ámbátor a legjobb véleménnyel vagyunk is felőled, a buta népség annyira fél a fegyveres néptől, hogy közeledésesteknek hírére mind szétszaladtak az erdőkbe, részint elzárkóztak a templomokba; úgyhogy ha bejőnétek, sem találnátok egyebet üres házaknál, nekünk pedig lehetlenné tennétek, hogy kívánságaitoknak megfelelhessünk, nem lévén senki, akitől azokat behajtsuk.

Trajtzigfritzig Bórembukk fülébe súgott valamit, s azzal rosszul rejtve ravasz mosolygását, így szólt:

– Becsületes szolgák. Minthogy félvén és minthogy bolondok lévén, mink sem kívánván, hogy házaitokat üresen hagyván, abban senkit sem találván; tehát hazamenvén és megmondjátok a népnek, hogy mi eltakarodjunk, ha ők hazajöjjenek, és azután pediglen kiváltképpen csakhogy éppenséggel azonnal mindjárt itt a város mellett ezer lépésnyire sátorot üssünk; ti pedig minden háznál gyertyát gyűjtsatok, hogy lássuk, hogy mindnyájan otthon vannak, különben pedig, ha egy vagy más, így vagy amúgy talál lenni, hát majd meglátjátok azt az egyet, hogy!

Ilyen ékesszólással tudtára adva a vezér a maga ultimátumát³³ a küldöttségnek, visszabocsátotta őket a városba, ő pedig a maga seregével mintegy ezer lépésnyire letelepedett a mezőn, búzakévékből csinálván ki-ki magának sátorokat.

A visszatért küldöttség pedig tudtul adta a lakosoknak, hogy ki-ki menjen haza a maga lakásába, s éjszakára tegyen gyertyát az ablakába, s ami szegénységétől kitelik, hordja össze, hogy a labanc urakat kielégíthessék vele.

Úgyis történt, a céhek szépen hazaoszladoztak, az erdőre kimenekült asszonyok és vének visszahívtak, s késő estig nem szűnt meg az egész város sütni-főzni az érdemes labancok számára. Csupán a templomban elhelyezett ifjú hajadonok nevében könyörgött azon kegyért a szép Klárka, hogy őket hagyják meg azon éjjel az Isten házában oltalma alatt, s e kérelmet a többi szüzek is támogatván, a nemes tanács és a professzori kar végül beleegyezett.

Szép holdvilágos éjszaka következett, csendes volt az egész vidék, a város elöljárói nyugodtan aludtak mennyezetes ágyaikban, elgondolva, hogy mily bölcsen elhárították városuk felől a nagy veszélyt; háromszázötven szűz nyugodott Isten szent árnyéka alatt a templomban, amidőn Klárkának úgy tetszett álmában, mintha valami alak felköltené őt, hogy ne aludjon, hanem menjen fel a toronyba.

Ő azon félálmosan felment a lépcsőkön, hol a szent egyházközség ötvenkét mázsás harangja állott, s amint kitekintett a torony magas ablakán a holdvilágos éjbe, úgy tetszett neki, mintha valami nagy, sötét foltot látna lassan a város felé hömpölyögni; s nemsokára kivehetővé vált előtte, hogy az egy nagy embercsoport, melynek sötét tömegéből kaszák és kopják vasai villognak elő a holdvilágban.

Egyszerre világos lett előtte minden: a labancok csak azt várták, hogy a népség házaiban, szétoszolva lefeküdjön, hogy alattomosan rajtaüssenek... Klárka egy percet sem akart veszteni, nem ment vissza a templomba, hogy társnőit felköltse, hanem hirtelen áthatva a mentőgondolattól, bekapaszkodott az ötvenkét mázsás harang kötelébe, hogy azt meghúzza, jelt adjon az egész városnak.

---

³³ fenyegetés, utolsó felszólítás

Gyöngé volt a leány karja, de erőt adott neki a vész, fehér kezeivel a durva kötélbe fogódzva, meglóbálta a nehéz harangot, melyet máskor alig bírt meghúzni két férfi, s mielőtt a csoport a várost elérhette volna, egyszerre megkondukt a vészharang a város fölött, s azon pillanatban talpon volt minden ember, s mintegy összebeszélésre az asszonyok és öregek ismét futottak ki az erdőkre, a férfiak a templom bástyái közé, úgyhogy mire a labancok a városba értek, ismét üresen találtak minden házat.

Trajtzigfritzig nagy dühbe jött e kijátszásra, s parancsot adott, hogy rögtön tizenkét helyen fel kell gyújtani a várost.

De alig fogtak emberei e kárhuzatos munkához, midőn olyan zápor kerekedett, hogy rögtön eloltott minden égést: a labancvezér káromolt Istent és ördögöt e bosszúságért.

Reggelre virradva, ismét kijöttek eléje a nagytiszteletű rektor és a városbíró. A vezér szólni sem engedte őket. Rájuk fogta, hogy mindnyájan csalárd hazug kutyák, akik rászedik a becsületes embereket, és erősen esküdött, hogy négy ágyújával porrá lövi az egész várost, a templomot és kollégiumot, kardélre hányatja a lakosokat, és a hajadonokat kiosztja katonái közt, hacsak ő neki azt az egyet ki nem adják, aki a harangot meghúzta.

– Azon egy éppen az én leányom, kegyelmes úr, – felelt leverten Gerzson úr –, de ha az ő élete árán megvásárolhatom városunk szabadulását, bizonyára átadom őt néked, csupán arra a kegyelemre kérlek, hogy üttesd el az én fejemet előbb, mintsem szemeim az ő balsorsát meglátnák.

– Azt megkapod! – vigasztalta őt Trajtzigfritzig, s e biztatással egyszerre elrendelte, hogy a csapatok minden oldalról tóduljanak a városba. Ő maga nagybüszkén lován ülve, kötőfékjét a főbíró kezébe adta, s úgy vezettette magát az utcán végig, míg Bórembukk a professzor nyakába ült fel, s nevetséges iszonyattal vitette magát a piacig, sarkantyúival illetve a tisztességes ősz férfiú oldalait.

A diákok mindezt látták a kollégiumból, mert a menet éppen előttük állapodott meg; de be voltak zárva, a kapukulcsot maga Gerzson úr tette be a zsebébe.

Később azt is látniuk kellett, mint adják ki a templom ajtaján a félholt leányzót, a rektor leányát, Klárikát, s mint emeli azt nyergébe Trajtzigfritzig.

De már ez mégiscsak több volt, mint amennyit diákszívvvel el lehet viselni.

– Megölöm az egész világot! – ordította Zetelaky magánkívül –, megölöm egymagam valamennyit, – s hanyatt-homlok rohant le a lépcsőkön; utána Áron és utána a többiek mind; egy perc alatt ki volt sarkából vetve a bezárt kapu, s a másik percben mint a bolygatott méhraj, ömlött ki a diákság a templom környékét elfoglalt labancokra.

Nem volt kezükben egyéb, mint fűzfadorongok, de amíg a labancok kanócos puskáit hasznavehetetlenné tette a sűrű zápor, az ő kezeikben súlyossá tette a füstélyt a fellázadt harag. Egy perc alatt a falnak lett szorítva a labanc-sereg, s az első ordításra vérszemet kapott csizmadiák köveket kezdtek fejükre hajigálni.

A megszorult két vezér nem vette tréfára a dolgot; amint meglátták, hogy labancaik ugyancsak dülöngenek a diákok csapásai alatt, hátat fordítottak a csatatérnek, s iparkodtak a városból kifelé. Trajtzigfritzig átkarolta az ölébe tett leánykát, s vitte magával, szemeivel majd felfalva a leányzót. Bórembukk pedig galléron ragadta Gerzson urat, s úgy hurcolta őt magával, roppant lábait futásnak eresztve.

Az elmondott szónál rövidebb idő alatt szét volt verve a világ minden részei felé a labanc-sereg; alig harmincad magával futott Felvinc felé a két csapatvezér, nyomukban mindenütt egy csoport diák, felgyűrt ökleikben nyers fűzfadorongok, hosszú fekete köpenyeik öveikbe akasztva; nagy dorongjaikon akkorát szöktek, mint egy angol paripa.

Mindig fogyott, mindig kevesebb lett az üldöző és üldözött csapat, egy-egy párjára talált a futásban, s elmaradt magára verekedni, végre ketten maradtak egymásnak, elől Trajtzigfritzig és Bórembukk, sarkukban József és Áron. Az elsőbbség egyike lovon járt, másik hosszú lábaiban bízott, de a kettős teher alatt kifáradt a ló, s amint az említett kis patakhoz

értek, akkor látták, hogy ott nem lehet átmenni, mert a fellegszakadás árja elhordta a hidat, s a víz túlömlik a parton.

– No, labanc! – kiáltá Áron utolérve az egyiket – itt a világ vége.

Bórembukk látva, hogy itt csakugyan meg kell állni, eleresztette Gerzson úr gallérját s tenyerébe kapva a bárdot, úgy odavágott Áronhoz, hogy ha félre nem ugrik, derekában vágja ketté; de visszavágott a diák a doronggal, s úgy talált a labanc körmére ütni, hogy rögtön kiesett a kezéből a bárd; erre a labanc vadállati dühvel ugrott neki pusztá kézzel az ifjúnak, s bár az olyat vágott a husánggal a fején keresztül, hogy meghajolt bele a bot, s a labanc feje egyszerre cipóvá dagadt: mintha nem is neki szólt volna az, megkapta Áron kezében a füttyküst, s ki akarta azt abból csavarni; de Áron is jólmegfogta azt két kézzel, s ilyenformán nagyokat rántottak egymáson, elhuzakodtak egy ideig, míg mind a kettő kifáradt, s akkor farkasszemet kezdtek nézni.

– No, diák, – szólt fogcsikorgatva a labanc –, most akadtál emberedre: tudod-e, hogy most ki fogott meg? az én nevem Bó-rem-bukk!

– De annál még az én nevem is cifrább – felelt Áron –, az én nevem pedig Ka-ras-siay!

– Ka-ras-siay! – kiáltott fel elszörnyülködve a labanc; – no hiszen hát akkor jaj neked is, nekem is! – s azzal egyet rántott ellenfelén, mire mind a ketten úgy estek bele a magas partról a megáradt patakba, hogy mindkettőjük felett összecsapott a víz.

Ezalatt József is utolérte Klárika rablóját; a lovag átlátva, hogy nincs menekülés, leszállt lováról, s kihúzva kardját, nekifordult Józsefnek, ki szótlán dühvel közeledett feléje.

– Mégy haza anyádhoz szopni, te fattyú! – kiáltotta a pelyhetlen állú ifjoncra – vagy kezéd-lábad vagdaljam el?

Zetelaky nem felelt, csak megnyálazta tenyerét, s közepén fogva a botot, merészen odalépett a vasba öltözött, ijesztő arcú vezér elé.

– Ejnye! nem mégy el innen? – ordította az magánkívül, s kardjával hozzávágott szörnyen. De József kezében megpördült a husáng, s az egyik végével úgy csapta félre a kardot, hogy csak úgy pendült, a másikkal pedig olyat ütött a sisakra, hogy csak úgy kondult!

Megbódult az agya Trajtzigfritzignek ez ütésre, csak úgy bámult szanaszét, mintha keresné, hogy honnan ütötték meg? Pedig nem kellett azt keresni, mert József most két kézre fogta a botot, s úgy vágta derékon ellenfelét, hogy az csak végignyúlt a földön, a kard kiesett kezéből; meredt szemmel iparkodott még lováig vánszorogni, mire Zetelaky azt gondolva, hogy tán alétan a lóhoz kötözött kedvesét akarja meggyilkolni, reárohant s lábával rágázolva, egy végcsapással leütötte.

Csak ekkor tekintett szét társai után. Azok mind szétmaradoztak, csak egy, a bokrokon fennakadt köpeny szárnya mutatta, hogy ott lent is van valaki. Hirtelen odafutott, s a köpenynél fogva kihúzta a vízbe esett Karassaiyt. Még akkor is fogták egymást Bórembukkkal, csak hogy a diák még élt, de a labanc meg volt halva.

Ekkor Gerzson úr segítségével fellocsolván Klárikát, magához térítették szép szavakkal ájulásából, s akkor mind a négyen térden állva hálákat adtak az Úrnak a megszabadulásért.

Azon két fűzfadorongot pedig, mellyel a két ellenséget leverték, az esetnek emlékére letűzték a patak medrébe, és Gerzson úr áldást mondott azokra mint szintén József szerelmére is, kinek nem kellett többé távcsövön keresztül néznie Klárikát, ha látni akarta.

És ezen történetnek száz és ötven esztendeje immár, s a két fűzfa folyvást zöldül a víz medrében. Hajdan a kollégium kényelmes mulatólakot építettett e fűzfákhoz, hova kijártak szép nyári napokban a tanulók, elmondva egymásnak a regét a két fűzfáról s elénekelve, hogy: „Erős várunk nekünk az Isten!”³⁴

³⁴ A 46. zsoltár: hálaadás a megoltalmazásért. Luther Márton éneke